

УДК 342.7:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.16>

Н. В. Добрянська
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
orcid.org/0000-0002-6319-0409

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ця стаття спрямована на комплексне осмислення проблематики реалізації права на інформацію в контексті воєнного стану, що є надзвичайно актуальним у світлі сучасних викликів для України як демократичної держави. З урахуванням міжнародних стандартів та національних нормативно-правових актів, здійснено аналіз нормативно-правової бази, яка регулює це питання. Вказано на актуальні аспекти реалізації права на інформацію в умовах правового режиму воєнного стану, який встановлюється в Україні відповідно до Конституції та законодавства. Окремий акцент зроблено на балансі між забезпеченням права на інформацію та необхідністю захисту національної безпеки, що є ключовим викликом для правової системи України в умовах війни. Розглянуто юридичні механізми, які дозволяють мінімізувати ризики порушення права на інформацію, зокрема через застосування принципів пропорційності та обґрунтованості обмежень.

Констатовано, що в умовах воєнного стану держава може тимчасово обмежувати доступ до певних категорій інформації, зокрема тієї, що стосується військових операцій, розташування військових об'єктів, мобілізаційних заходів та іншої інформації, яка може бути використана ворогом. Такі обмеження повинні бути чітко регламентовані законодавством, мати тимчасовий характер і бути необхідними для досягнення конкретних цілей. Натомість, зроблено висновок про те, що право на інформацію, будучи фундаментальним правом людини, не може бути повністю обмежене навіть в умовах воєнного стану. Водночас його реалізація зазнає певних модифікацій через необхідність забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку та захисту стратегічно важливої інформації.

Особливу увагу приділено ролі медіа у період воєнного стану. З одного боку, вони відіграють ключову роль у забезпеченні доступу громадян до достовірної інформації, з іншого – повинні чітко дотримуватися правил щодо недопущення розголошення даних, які можуть становити загрозу безпеці держави. Важливим є запровадження механізмів співпраці між державними органами та медіа для забезпечення балансу між свободою слова та безпековими потребами. Також акцентовано увагу на необхідності підвищення правової культури населення щодо розуміння меж реалізації права на інформацію в умовах воєнного стану. Громадяни мають усвідомлювати важливість дотримання встановлених обмежень для збереження загальної безпеки та стабільності.

Ключові слова: інформація, право на інформацію, інформаційний потік, роль інформації, правове регулювання, інформаційна політика, обмеження інформаційних прав, воєнний стан.

Dobrianska N. V. RIGHT TO INFORMATION: IMPLEMENTATION UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

This article is aimed at a comprehensive understanding of the issues of exercising the right to information in the context of martial law, which is extremely relevant in light of modern challenges for Ukraine as a democratic state. Taking into account international standards and national regulatory legal acts, an analysis of the regulatory framework regulating this issue is carried out. The relevant aspects of exercising the right to information in the conditions of the legal regime of martial law, which is established in Ukraine in accordance with the Constitution and legislation, are indicated. A special emphasis is placed on the balance between ensuring the right to information and the need to protect national security, which is a key challenge for the legal system of Ukraine in wartime. Legal mechanisms are considered that allow minimizing the risks of violating the right to information, in particular through the application of the principles of proportionality and justification of restrictions.

It is stated that in conditions of martial law, the state may temporarily restrict access to certain categories of information, in particular that relating to military operations, the location of military facilities, mobilization measures and other information that can be used by the enemy. Such restrictions must be clearly regulated by law, be temporary in nature and be necessary to achieve specific goals. Instead, it was concluded that the right to information, being a fundamental human right, cannot be completely restricted even in martial law. At the same time, its implementation undergoes certain modifications due to the need to ensure state security, protect public order and protect strategically important information.

Particular attention is paid to the role of the media during martial law. On the one hand, they play a key role in ensuring citizens' access to reliable information, on the other hand, they must strictly adhere to the rules on preventing the disclosure of data that may pose a threat to state security. It is important to introduce mechanisms for cooperation between state bodies and the media to ensure a balance between freedom of speech and security needs. Attention is also focused on the need to improve the legal culture of the population in understanding the limits of exercising the right to information in martial law. Citizens must realize the importance of observing the established restrictions in order to maintain general security and stability.

Key words: information, right to information, information flow, role of information, legal regulation, information policy, restrictions on information rights, martial law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальних викликів та зростання ризиків, пов'язаних із військовими конфліктами, питання забезпечення права на інформацію набуває особливого значення. Інформація є ключовим ресурсом, який впливає на формування громадської думки, забезпечення прозорості діяльності органів державної влади та гарантування основоположних прав і свобод людини. Однак, у ситуації запровадження правового режиму воєнного стану реалізація права на інформацію стикається з низкою специфічних обмежень, спрямованих на забезпечення національної безпеки, громадського порядку та обороноздатності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реалізації права на інформацію є доволі актуальною вже довгий період часу, що зумовлено роллю інформації, яку вона розпочала відігравати в сучасному суспільстві та житті людини. В умовах запровадження правового режиму воєнного стану право на інформацію отримало нового розуміння, що знайшло своє відображення у багатьох наукових розробках відомих вчених, зокрема: І. Арістової, О. Баранова, К. Белякова, М. Бліхар, Н. Бортник, М. Гуцалюка, І. Жилиєва, С. Єсімова, Р. Калюжного, Н. Мороз, А. Новицького, Н. Новицької, Н. Христинченко, В. Цимбалюка, М. Швеця та ін.

Мета цієї статті полягає у дослідженні особливостей реалізації права на інформацію в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобальних викликів та загроз, питання реалізації права на інформацію набуває вагомого значення, особливо в контексті правового режиму воєнного стану. Воєнний стан, є специфічним правовим режимом, який запроваджується з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки держави. За таких умов право на інформацію, як одне з фундаментальних прав людини, може піддаватися певним обмеженням, а це, у свою чергу, викликає необхідність детального аналізу правових аспектів його реалізації.

Як зазначає Н. А. Новікова, зростання обсягу інформаційного потоку та значення інформації у суспільному житті, а також підвищення швидкості й масштабів її поширення ставлять перед Україною завдання впорядкування інформаційних процесів. Неконтрольовані інформаційні потоки можуть спричинити суттєву шкоду як окремим громадянам, так і державі загалом. У цьому контексті виникає необхідність законодавчого врегулювання інформаційної сфери, центральним елементом якої є поняття інформації [1, с. 45].

Отже, передусім, варто підкреслити, що право на інформацію є одним із фундаментальних

прав, закріплених у Конституції України та міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року [2] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [3]. Це право передбачає доступ кожного до інформації, її поширення та отримання без будь-яких необґрунтованих перешкод. Водночас, стаття 64 Конституції України [4] визначає можливість обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, що породжує необхідність ретельного аналізу правових аспектів реалізації права на інформацію в таких умовах.

У цьому контексті доречно нагадати, що воєнний стан передбачає запровадження спеціального правового режиму, який включає комплекс заходів, спрямованих на захист держави від зовнішньої агресії та внутрішніх загроз. У рамках цього режиму можуть встановлюватися обмеження на діяльність медіа, доступ до певних видів даних, а також посилюватися контроль за поширенням інформації, що має стратегічне значення. Такі заходи часто викликають дискусії щодо їхньої правомірності, пропорційності та відповідності міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Натомість, право на інформацію в нашій державі закріплено в статті 34 Конституції України [4], яка гарантує кожному свободу думки і слова, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Це право є ключовим елементом демократичного суспільства, оскільки забезпечує прозорість діяльності органів державної влади, сприяє громадському контролю та формуванню об'єктивної громадської думки.

Однак реалізація права на інформацію в умовах воєнного стану має свої особливості. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [5], держава може запроваджувати тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян, включаючи право на інформацію. Основною метою таких обмежень є забезпечення національної безпеки та захист інтересів держави. Зокрема, з-поміж заходів правового режиму воєнного стану законодавцем визначено право «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та медіа, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі» [5].

Відтак, у період воєнного стану доступ до певних видів інформації може бути обмежений. Це стосується, зокрема, даних про військові операції, переміщення військових підрозділів, стратегічні об'єкти інфраструктури тощо. Такі заходи спрямовані на запобігання витоку інформації, яка може бути використана противником для нанесення шкоди державі.

Водночас, згідно зі статтею 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI [6], доступ до інформації може бути обмежений, якщо її розголошення може завдати шкоди національній безпеці. У період воєнного стану цей принцип набуває особливого значення, адже питання безпеки стає пріоритетним.

Окрім того, в умовах воєнного стану держава може запроваджувати певні заходи щодо медіа, які не дотримуються норм законодавства. У цьому контексті важливо зазначити, що Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, функції нагляду та контролю у сфері медіа, зокрема в частині дотримання законодавства, що стосується обмежень в умовах воєнного стану покладається на Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення [7].

Вказаний Закон встановив, що заходами державного нагляду та контролю є перевірки суб'єктів у сфері медіа та заходи реагування. Так, зокрема, порушення суб'єктами у сфері друкованих медіа вимог законодавства, за які Національна рада має право застосовувати заходи реагування, поділяються на: 1) незначні; 2) значні; 3) грубі [7].

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на грубі порушення, якими визнаються: «поширення закликів до насильницької зміни, повалення конституційного ладу України, розв'язування або ведення агресивної війни або воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України, ліквідації незалежності України, інформації, яка виправдовує чи пропагує такі дії; поширення висловлювань, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності; поширення пропаганди або закликів до тероризму та терористичних актів, інформації, що виправдовує чи схвалює такі дії; поширення порнографічних матеріалів, а також матеріалів, що заохочують сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми, демонструють статеві відносини дітей, використовують образ дітей (візуальний запис образу дітей) у видовищних заходах сексуального чи еротичного характеру; поширення інформації, що містить пропаганду російського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації

як держави-терориста проти України, а також символіку воєнного вторгнення російського тоталітарного режиму, крім випадків, передбачених Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну»; поширення інформації, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; поширення недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-аг्रेसора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності» [7].

Розглядаючи окреслену нами проблематику необхідно також зазначити, що у період воєнного стану ключову роль у забезпеченні права громадян на достовірну інформацію відіграють органи державної влади. Зокрема, вони повинні оперативно інформувати населення про ситуацію в країні, заходи безпеки та дії уряду. Недостатня комунікація або затримка в поширенні офіційної інформації може призвести до виникнення чуток і панічних настроїв. Хоча у цьому контексті важливим є використання офіційних каналів комунікації, таких як сайти державних установ, телебачення, радіо та соціальні мережі, однак держава повинна також протидіяти поширенню неправдивої інформації шляхом впровадження ефективних механізмів моніторингу та реагування.

Натомість, як зазначає І. О. Кульчій, одним із ключових факторів є забезпечення належного рівня інформування громадськості про діяльність органів державної влади. Науковець акцентує увагу на тому, що брак інформації про дії влади фактично нівелює основний конституційний принцип, згідно з яким «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ст. 5 Конституції України), та створює передумови для узурпації державної влади або її зловживання. Відкритість і доступність інформації щодо функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування є одним із ключових механізмів, що забезпечують можливість громадського контролю за їх діяльністю [8]. Безперечно, варто погодитись з науковцем, адже ця теза залишається актуальною завжди, тим більше під час воєнного стану.

Як зазначає О. К. Задувайло, засадничою цінністю права на доступ до інформації є принцип максимального розкриття, який забезпечує умови для відкриття всієї інформації, що перебуває у розпорядженні державних органів, за винятком випадків, коли її нерозголошення обґрунтоване необхідністю захисту більш вагомих державних інтересів, таких як національна безпека, приватність або міжнародні відносини. На думку дослідниці, цей принцип також передбачає впровадження дієвих механізмів, що дозволяють суспільству отримувати доступ до інформації через сучасні інформаційні технології, а також зобов'язання щодо обов'язкової публікації та поширення даних про діяльність органів виконавчої влади [9].

Безсумнівно, варто акцентувати й на тому, що реалізація права на інформацію в умовах воєнного стану повинна відбуватися з урахуванням міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Зокрема, стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3] гарантує право кожної людини на свободу вираження думок, включаючи право шукати, отримувати і поширювати інформацію будь-якого характеру.

Однак цей Пакт допускає можливість обмеження права на свободу вираження думок у випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки або громадського порядку. Отож, міжнародне право визнає легітимність обмежень у період надзвичайних ситуацій, але наголошує на їх тимчасовому характері.

Аналізуючи визначення терміна «доступ до інформації», А. Марущак зазначає, що залежно від предмета правової регламентації питання доступу до різних видів інформації висвітлюються також у таких міжнародно-правових актах, як Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (від 25 червня 1998 року) [10], Конвенція про кіберзлочинність (від 23 листопада 2001 року) [11], Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (від 29 травня 1993 року) [12], Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (від 11 грудня 1997 року) [13], Угода про міждержавний обмін науково-технічною інформацією (від 26 червня 1992 року) [14] та інших міжнародних договорах і угодах [15, с. 70].

На значну роль міжнародного права у забезпеченні права на доступ до інформації звертає увагу П. Д. Гуйван, вказуючи на широкий перелік міжнародних нормативно-правових актів, присвячених цьому питанню [16, с. 73–79].

Вочевидь, реалізація права на інформацію під час воєнного стану стикається з низкою викликів. З-поміж них першочерговими завданнями виступають необхідність дотримання балансу між

забезпеченням свободи слова і захистом національної безпеки, боротьба з дезінформацією та фейками, а також забезпечення прозорості діяльності органів влади.

З огляду на це, вдосконалення механізмів реалізації права на інформацію полягають у розробці чітких процедур обмеження доступу до інформації, впровадженні сучасних технологій для моніторингу інформаційного простору та підвищенні рівня медійної грамотності населення.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що умови правового режиму воєнного стану створюють специфічні обставини для реалізації права на інформацію. Хоча держава має право запроваджувати тимчасові обмеження з метою захисту національної безпеки, ці заходи повинні бути пропорційними, законними та відповідати міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Це дає підстави зробити ключовий висновок про те, що право на інформацію, будучи фундаментальним правом людини, не може бути повністю обмежене навіть в умовах воєнного стану. Водночас його реалізація зазнає певних модифікацій через необхідність забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку та захисту стратегічно важливої інформації. Це відповідає принципу пропорційності, який передбачає баланс між забезпеченням прав людини та інтересами національної безпеки.

Водночас, забезпечення права на достовірну інформацію є важливим елементом стабільності суспільства в період кризи. Органи державної влади повинні діяти відкрито і прозоро, однак ефективно протидіючи загрозам інформаційного характеру. Лише за таких умов можна досягти балансу між свободою слова і безпекою держави в умовах воєнного стану.

Варто також підкреслити особливу роль медіа та журналістів у період воєнного стану. З одного боку, вони відіграють ключову роль у забезпеченні доступу громадян до достовірної інформації, з іншого – повинні дотримуватися правил щодо недопущення розголошення даних, які можуть становити загрозу безпеці держави. Важливим є запровадження механізмів співпраці між державними органами та медіа для забезпечення балансу між свободою слова та безпековими потребами.

Окрім того, важливим аспектом є необхідність підвищення правової культури населення щодо розуміння меж реалізації права на інформацію в умовах воєнного стану. Громадяни мають усвідомлювати важливість дотримання встановлених обмежень для збереження загальної безпеки та стабільності.

Відтак, ефективна реалізація права на інформацію в умовах воєнного стану можлива лише за

умови чіткого законодавчого регулювання, прозорості дій державних органів та активної участі громадянського суспільства у моніторингу дотримання прав людини. Держава повинна забезпечувати доступ до максимально можливого обсягу відкритої інформації, водночас захищаючи ті її аспекти, які мають критичне значення для національної безпеки.

Однак, варто пам'ятати, що хоча право на інформацію в умовах воєнного стану залишається важливим елементом демократичного суспільства, але його реалізація потребує врахування специфіки правового режиму і відповідного адаптування механізмів доступу до інформації.

Література

1. Новікова Н. А. Інформація в регулюванні правових відносин: проблеми дефініції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6–2. Том 1. С. 45–47.
2. Загальна декларація прав людини. Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. *Голос України*. 10.12.2008. № 236.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI) (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (із змін та допов.).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
7. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 47–50. Ст. 120.
8. Кульчий І. О. Баланс між доступом до публічної інформації та захистом персональних даних в контексті реалізації повноважень органів державної влади України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1093>
9. Задувайло О. К. Реалізація права на доступ до інформації, що містить державні секрети в світовій практиці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1037>
10. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 року. Конвенція ратифікована Законом України № 832-XIV від 06.07.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
11. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. Конвенція ратифікована із застереженнями і заявами Законом України № 2824-IV від 07.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
12. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text
13. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 року. Кіотський протокол ратифіковано Законом України № 1430-IV від 04.02.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text
14. Угода про міждержавний обмін науково-технічною інформацією від 26 червня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_721#Text
15. Марущак А. Визначення поняття «доступ до інформації». *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 69–74.
16. Гуйван П. Д. Міжнародне право про доступ до інформації. *Право та державне управління*. 2019. № 2(35). Том 1. С. 73–79.